

ZDZISŁAW KAZANOWSKI

Wielowymiarowość postaw wobec integracji społecznej osób z niepełnosprawnością

Multidimensionality of Attitudes Towards the Social Integration of People with Disabilities

Doktor habilitowany, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Socjopedagogiki Specjalnej, Polska

Streszczenie

Artykuł prezentuje propozycję narzędzia do badania akceptacji społecznej osób z niepełnosprawnością. Umieszczono w nim zarówno teoretyczne podstawy konstrukcji kwestionariusza, jak i jego właściwości psychometryczne. Biorąc pod uwagę uzyskane wyniki, można go uznać za wartościowe narzędzie diagnozowania różnic międzygrupowych oraz efektów programów wychowawczych w zakresie akceptacji osób z niepełnosprawnością.

Słowa kluczowe: akceptacja osób z niepełnosprawnością, konstruowanie skal pomiarowych, postawa

Abstract

The article presents a proposal for a tool for studying the social acceptance of people with disabilities. It contains both the theoretical basis on which the questionnaire was constructed as well as its psychometric properties. Taking into consideration the results obtained, it can be recognised as a valuable tool for diagnosing the effects of educational programs and intergroup differences in the acceptance of people with disabilities.

Keywords: acceptance of people with disabilities, construction of measuring scales, attitude

Wstęp

Niepełnosprawność jest zjawiskiem powszechnie występującym we wszystkich okresach historycznych na całym świecie. W ciągu wielu lat kształtowania się stosunku społeczeństw do osób z niepełnosprawnością można zauważyć wzrost zakresu pomocy udzielanej tym osobom, akceptacji dla ich uczestnictwa w życiu społecznym, a także uznania dla posiadanych kompetencji. Aby rejestrować zmienność nastawień społecznych w tych wymiarach, należy podejmować badania, które wykorzystywałyby odpowiednie narzędzia diagnostyczne.

Istotnym problemem w prowadzeniu takich analiz jest także wybór odpowiedniego modelu niepełnosprawności. Niepełnosprawność może być analizowana jako problem indywidualny bądź społeczny. Ujęcie indywidualne, które koncentruje się na udzielaniu wsparcia w pokonywaniu ograniczeń biologicznych oraz przystosowaniu i przygotowaniu do pełnienia ról, tworzy podstawową płaszczyznę funkcjonowania większości instytucji systemu rehabilitacji. Natomiast ujęcie społeczne ukazuje przede wszystkim znaczenie różnego rodzaju barier (np. architektonicznych, komunikacyjnych, postaw społecznych) w ograniczaniu możliwości rozwoju osób z niepełnosprawnością. Tak więc definiowanie niepełnosprawności według modelu indywidualnego będzie się opierało głównie na kryteriach medycznych, podczas gdy dla modelu społecznego ważniejsze będą postawy oraz dostępność otoczenia fizycznego. Wielu autorów publikacji na temat funkcjonowania społecznego osób z niepełnosprawnością zauważa, że „jednostce anomalnej, ze względu na istniejące bariery społeczne, odmawia się dostępu do części dóbr, jakie powinna gwarantować przynależność społeczna” (Dryl, 2014, s. 259).

Postrzeżenie niepełnosprawności i osób z niepełnosprawnością

Badania podejmujące problem postrzegania osób z niepełnosprawnością jako uczestników życia społecznego obfitują w różnorodne rozwiązania metodologiczne. Bardzo często odwołują się do teorii postaw, która zapewnia im podstawę teoretyczną i pozwala analizować wyniki w kilku różnych wymiarach. Jako narzędzia w tych badaniach najczęściej wykorzystywane są skale typu Likerta, kwestionariusze ankiet oraz dyferencjał semantyczny. Zwłaszcza skale o zadowalających właściwościach psychometrycznych stanowią źródło cennych danych na temat percepcji osób z niepełnosprawnością przez otoczenie społeczne.

Teoretyczne uzasadnienie dla prowadzenia takich badań odnajdujemy w społecznym modelu niepełnosprawności, który za źródło niepełnosprawności uznaje określoną sytuację społeczną. Jak podkreśla Paluszkiwicz (2015, s. 78), „model społeczny niepełnosprawności przenosi punkt ciężkości z uszkodzenia (uszczerbku) organizmu na ograniczenia w możliwościach pełnienia ról społecznych typowych dla wieku i norm kulturowych”. A dokładniej na środowiskowe uwarunkowania tych ograniczeń. Natomiast w preambule do Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych z 2006 r. możemy przeczytać, iż „niepełnosprawność jest koncepcją ewoluującą i że jest wynikiem interakcji pomiędzy osobami z dysfunkcjami a barierami środowiskowymi i wynikającymi z postaw ludzkich, będącej przeszkodą dla pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym na równych zasadach z innymi obywatelami”. Jak zauważa Dryl (2014, s. 276), „upośledzenie społeczne jest zawsze szkodliwe, zawsze ogranicza możliwości i swobodę działania osób nim dotkniętych. Co więcej: zawsze jest to szkoda zawiniona, a winne jest środowisko społeczne. Dlatego

właśnie za każdym przypadkiem upośledzenia społecznego kryje się negatywna ocena moralna mechanizmu, który do niego doprowadził”. Badania akceptacji pełnosprawnych dla funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w różnych obszarach życia społecznego sprzyjają ocenie ich szans na „rzeczywistą integrację społeczną” i wpisują się w holistyczną koncepcję niepełnosprawności akcentującą możliwość „zwiększenia udziału osób z niepełnosprawnością w życiu społecznym, jak i adaptacyjnego «otwarcia» większości na społeczność osób z niepełnosprawnością”, co może zapewnić wyższą jakość koegzystencji” (por. Tomaszewski, Brągiel-Matusiewicz, Pisula, 2015, s. 10).

Skala Akceptacji Osób z Niepełnosprawnością

Akceptacja to „zgoda, zatwierdzenie, aprobata, przyjęcie, uznanie czegoś” (Kopaliński, 1991, s. 19). Takie wyjaśnienie występuje także w *Słowniku języka polskiego* (Szkiałdź, Bik, Szkiałdź, 1978, s. 21), który podaje, iż akceptacja to „wyrażanie zgody na coś, potwierdzenie czegoś; aprobata”. Wyraża „życzliwe zainteresowanie i zrozumienie problemów kogoś bez pozytywnego lub negatywnego zaangażowania się w te opinie lub twierdzenia” (Sobol, za: Baraniewicz, 2009, s. 45). Bilewicz (2013, s. 40) zaznacza, iż chodzi tu o „rozumienie, że każdy człowiek jest inny i że za taką inność nie może być sądzony”. Szczególne znaczenie prowadzenia badań nad akceptacją podkreśla Maciarz (1999, s. 43), wskazując, iż „potrzeba akceptacji przez rówieśników pełnosprawnych jest u dzieci niepełnosprawnych często tak silna, że mimo doświadczanej z ich strony izolacji i odrzucenia, rówieśnicy pełnosprawni są dla nich bardziej atrakcyjni i częściej przez nich akceptowani, niż rówieśnicy niepełnosprawni”. Natomiast Nowak (2018, s. 23) zauważa, że wsparcie osób z niepełnosprawnością musi się wiązać „rzeczywistą akceptacją ich praw ze strony społeczeństwa”.

Konstruowanie narzędzia do badania akceptacji społecznej osób z niepełnosprawnością rozpoczęto od wyodrębnienia obszarów funkcjonowania społecznego, które mogą stanowić płaszczyzny kontaktu osób z niepełnosprawnością z osobami pełnosprawnymi. Następnie do każdego z nich zaproponowano zestawy twierdzeń podlegające ocenie na skali typu Likerta o rozpiętości od 1 do 5. Pierwsza wersja narzędzia zawierała 80 twierdzeń. W celu oszacowania trafności treściowej twierdzenia te przedłożono do oceny trzem sędziom kompetentnym – pedagogom specjalnym zatrudnionym jako nauczyciele akademicy. Na tej podstawie odrzucono 11 pozycji, które budziły największą wątpliwość. Do dalszych badań zakwalifikowano 69 twierdzeń. W kolejnym etapie prac konstrukcyjnych przeprowadzono badania pilotażowe wśród uczniów liceum, osób w wieku 31–40 lat i osób po 50. roku życia. Po skorygowaniu treści niektórych twierdzeń podjęto badania służące ustaleniu właściwości psychometrycznych narzędzia, w których udział wzięło 313 osób. Dobór grupy badanej miał charakter losowy. Operatem losowania uczniów liceum była ponumerowana lista lice-

ów z Lublina, a następnie lista klas w wylosowanych szkołach. Badane osoby w wieku 31–40 lat i powyżej 50. roku życia to członkowie rodzin badanych uczniów, których poproszono o pośredniczenie w dostarczeniu ankiet. W badaniach właściwych uczestniczyło 97 uczniów liceum (16–18 lat), 110 osób w wieku 31–40 lat i 106 osób po 50. roku życia.

Do określenia struktury wewnętrznej kwestionariusza wykorzystano eksploracyjną analizę czynnikową metodą głównych składowych z rotacją Varimax. Zastosowanie tej analizy poprzedzono sprawdzeniem miary adekwatności doboru zmiennych wejściowych przy użyciu testu Kaisera-Meyera-Olkin (KMO). Do określenia liczby czynników użyto kryterium wykresu ospyska, na podstawie którego zdecydowano o wyodrębnieniu trzech czynników. Jako twierdzenia wchodzące w skład danego wymiaru uznano tylko takie, których ładunki czynnikowe były wyższe niż 0,400. Wyłącznie w przypadku jednego pytania pomimo ładunku na poziomie 0,395 zdecydowano się na jego pozostawienie. Z twierdzeń o niższych ładunkach czynnikowych zrezygnowano. W rezultacie tych analiz przyjęto wersję kwestionariusza liczącą 43 twierdzenia wyjaśniające łącznie 36,39% wariacji wyników.

Tabela 1. Wartości własne i procent wyjaśnianej wariacji dla struktury czynnikowej narzędzia

Czynnik/składowa	Sumy kwadratów ładunków po rotacji		
	Ogółem	% wariacji	% skumulowany
1	5,45	12,68	12,68
2	5,36	12,47	25,15
3	4,83	11,24	36,39

Źródło: opracowanie własne.

Analiza pozwoliła na wyodrębnienie trzech czynników Skali Akceptacji Osób z Niepełnosprawnością. Uzyskane czynniki zostały określone następująco:

- Czynnik 1: akceptowanie wsparcia udzielanego osobom z niepełnosprawnością,
- Czynnik 2: akceptowanie włączania osób z niepełnosprawnością do instytucji życia społecznego,
- Czynnik 3: akceptowanie kompetencji osób z niepełnosprawnością do funkcjonowania w rolach społecznych.

Czynnik 1 zawiera 17 pozycji wyjaśniających 12,68% wariacji wyników. Obejmuje twierdzenia odnoszące się m.in. do akceptacji przyznania pierwszeństwa w dostępie do opieki i pomocy medycznej, bezpłatnego udziału w imprezach kulturalnych, upowszechniania wizerunków niepełnosprawnych artystów, konieczności likwidowania przeszkód utrudniających im poruszanie się i dostęp do instytucji publicznych oraz dotyczące osobistego zainteresowania osiągnięciami tych osób.

Czynnik 2 zawiera 13 twierdzeń, które wyjaśniają 12,47% wariacji wyników. Zawiera twierdzenia traktujące m.in. o dostępie osób z niepełnosprawnością do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym, prawie do nauki w szkole ogólnodostępnej, prawie do zawierania małżeństw oraz dostępie do świadczeń opieki medycznej.

Czynnik 3 zawiera 13 pozycji wyjaśniających 11,24% wariacji wyników. Skupia się m.in. na akceptacji szkolenia i zatrudniania osób z niepełnosprawnością na otwartym rynku pracy, pełnienia przez nie funkcji kierowniczych oraz ocenie możliwości pełnienia ról małżeńskich i rodzicielskich.

Po jakościowej analizie treści pytań wchodzących w skład poszczególnych czynników oraz analizie korelacji pomiędzy poszczególnymi itemami w wyłonionych czynnikach postanowiono uprościć otrzymaną skalę, odrzucając itemy badające bardzo zbliżone cechy. Po ich odrzuceniu sprawdzono korelacje pomiędzy wyjściowymi i ostatecznymi wersjami czynników oraz współczynnik rzetelności Alfa-Cronbacha nowej wersji skal (wartość α Cronbacha dla skali pierwszej: 0,799; drugiej: 0,776; trzeciej: 0,746). W ostatecznej wersji w Czynniku 1 pozostało 11 itemów, w Czynniku 2 – 7 itemów, a w Czynniku 3 – 9 itemów.

Tabela 2. Współczynniki korelacji pomiędzy wyjściowymi i ostatecznymi wersjami wyłonionych czynników

Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
$r = 0,960$	$r = 0,950$	$r = 0,968$
$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Prezentowany w opracowaniu kwestionariusz jest narzędziem umożliwiającym pomiar akceptacji osób z niepełnosprawnością. Może być wykorzystany do monitorowania efektywności programów wychowawczych, a także odkrywania różnic międzygrupowych i międzygeneracyjnych w tym zakresie. Kwestionariusz charakteryzują zadowalające wskaźniki psychometryczne, co sprawia, że jako narzędzie pomiarowe może być wykorzystywany w badaniach naukowych.

Literatura

- Baraniewicz, D. (2009). *Uwarunkowania akceptacji uczniów w klasie integracyjnej*. Kraków: Wyd. UP.
- Bilewicz, M. (2013). Akceptacja niepełnosprawności przez młodzież z dysfunkcją wzroku. *Człowiek Niepełnosprawność Społeczeństwo*, 1(19), 39–57.
- Dryl, O. (2014). Pojęcie upośledzenia. *Principia*, LIX–LX, 257–278.
- Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych. Pobrane: www.unic.un.org.pl (9.09.2018).
- Kopaliński, W. (1991). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

- Maciarz, A. (1999). Bariery społecznej integracji. W: A. Maciarz (red.), *Z teorii i badań społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych* (s. 40–50). Kraków: Impuls.
- Nowak, A. (2018). Działania na rzecz ochrony praw osób z niepełnosprawnością – propozycje zmian. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 30, 11–24.
- Paluszkiewicz, M. (2015). Prawne pojęcie niepełnosprawności. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, XCV, 77–98.
- Szkiłdź, H., Bik, S., Szkiłdź, C. (red.) (1978). *Słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Tomaszewski, P., Bargiel-Matusiewicz, K., Pisula, E. (2015). Między patologią a kulturą: społeczne uwarunkowania niepełnosprawności – wprowadzenie. W: P. Tomaszewski, K. Bargiel-Matusiewicz, E. Pisula (red.), *Kulturowe i społeczne aspekty niepełnosprawności* (s. 9–17). Warszawa: Wyd. UW.